

Kirjallisuus
Gábor Berezcki vieraili Vanhan kirjallisuuden päivillä Vammalassa 3.–4. heinäkuuta 1987. Hänen hyvällä suomen kielellä pitämänsä luento »Suomalainen kirjallisuus unkarilaisen lukijan ja kääntäjän silmin» (julkaistu Vanhan kirjallisuuden vuosikirjassa 1988) oli salintäyteiselle yleisölle jännittävää kuultavaa, ja siitä ynnä sen esittäjästä kiinnostui myös paikalla ollut televisio. Päivien jälkeen Berezckillä oli aikaa vierailla samoissa Rautaveden maisemissa sijaitsevassa kesäpaikassani Karkussa. Siellä hän kertoi minulle sukujuuristaan, elämänvaiheistaan, tutkijantiestään. Yhtä ja toista olin niistä aikaisemminkin tiennyt, mutta tuon keskustelun jälkeen tiedän nyt paljon enemmän. Arvelen että Virittäjän lukijat ovat Gábor Berezckin vaiheista yhtä kiinnostuneita kuin minäkin. Siksi rakennankin suomalaisten ystävien onnitteeksi tarkoitetun artikkelin paljolti sen varaan, mitä tasaiset vuodet täyttävä sankari itse kertoi minulle Suomen suussa valoisaan kesäiltana.

N N

Gábor Berezcki 60-vuotias

Valok. Pertti Virtaranta 1987

Berezcki Gábor

Gábor Berezcki vieraili Vanhan kirjallisuuden päivillä Vammalassa 3.–4. heinäkuuta 1987. Hänen hyvällä suomen kielellä pitämänsä luento »Suomalainen kirjallisuus unkarilaisen lukijan ja kääntäjän silmin» (julkaistu Vanhan kirjallisuuden vuosikirjassa 1988) oli salintäyteiselle yleisölle jännittävää kuultavaa, ja siitä ynnä sen esittäjästä kiinnostui myös paikalla ollut televisio. Päivien jälkeen Berezckillä oli aikaa vierailla samoissa Rautaveden maisemissa sijaitsevassa kesäpaikassani Karkussa. Siellä hän kertoi minulle sukujuuristaan, elämänvaiheistaan, tutkijantiestään. Yhtä ja toista olin niistä aikaisemminkin tiennyt, mutta tuon keskustelun jälkeen tiedän nyt paljon enemmän. Arvelen että Virittäjän lukijat ovat Gábor Berezckin vaiheista yhtä kiinnostuneita kuin minäkin. Siksi rakennankin suomalaisten ystävien onnitteeksi tarkoitetun artikkelin paljolti sen varaan, mitä tasaiset vuodet täyttävä sankari itse kertoi minulle Suomen suussa valoisaan kesäiltana.

Berezcki syntyi 24.3.1928 Békésin kauppalassa Kaakkois-Unkarissa. Kauppalan vieritse virtaa Transilvanian puolelta Fekete Körös (»Musta Körös») -joki, joka vähän matkan päässä yhtyy niin ikään Transilvaniasta lähtevään Fehér Körös (»Valkea Körös») -jokeen. Sillä kohdalla oli vanha linnoitus. Körös laskee Csongrádin kaupungin lähellä Tiszaan.

Molemmat vanhemmat olivat Békésin synnyntäisiä. Isä, Gábor hänkin nimeltään, oli syntynyt v. 1901. Hän oli itsenäinen talonpoika, samoin kuin hänen isänsäkin oli ollut. Isoisällä oli ollut maata 15 hehtaaria, mutta kun se jaettiin viidelle lapselle, ei Gábor Berezcki vanhemman osuus siitä ollut suuri. Kotieläimiä oli kanoja, ankkoja ja hanhia, lisäksi yksi lehmä ja sika, jonkin aikaa hevonenkin. Eniten viljeltiin vehnää ja maissia. Suuri puutarha merkitsi paljon perheen toimeentulolle. Gábor muisteli, että v. 1936 puutarhasta riitti myyntiin luumuja peräti 4 tonnia.

Gábor Berezckin äiti Zsuzsanna oli

syntynyt v. 1905 myös Békésissä. Hän on vielä elossa. Lapsia oli neljä, heistä Gábor on vanhin.

Gábor muisteli erityisesti vuonna 1882 syntynyttä äidinäitiään Zsuzsanna Kovácsia, joka kuoli korkeassa iässä v. 1979. Hän oli viisas nainen, kieleltään hyvin rikas. Tietorikkaita olivat toisetkin isovanhemmat, vuonna 1961 syntynyt isän äiti Zsuzsanna Kis ja myös pitkän elämän elänyt äidinisän äiti Anna Molnár (synt. 1848, kuoli 1940).

Békés on viininviljelysseutua. Viinitarha oli Gáborinkin kotona, ei tosin kovin suuri. Vuosittain valmistettiin viiniä omaan käyttöön noin 100 litran verran, pälinkaa n. 50–60 litraa. Hyvin kohtuullisesti pälinkaa nautittiin. Joka aamu isä otti sitä yhden pienen lasillisen. Jos sukulaisia tuli vieraisiksi, heille annettiin yksi tai kaksi lasillista, ei enempää. Humaltumista pidettiin häpeänä. Gábor muisteli, että isoäidin isällä oli aina viiniä kellarissa. Oma perhe joi viiniä samasta astiasta, samoin naapurit, mutta mustalaisilla oli oma malja. Békésissä oli nimittäin myös mustalaisia. Nämä kerjäsivät itselleen leipää — ja kuolleita kanoja. Mustalaiset olivat muskantteja, soittivat Békésin lukuisissa kapakoissa ja esim. nimipäivinä muualakin. Kapakanpitäjät taas olivat usein juutalaisia. Heidän kanssaan oltiin hyvässä väleissä. Vielä asui Békésissä vakituisesti parikymmentä etupäässä lampaita hoitavaa romanialaisperhettä; he olivat ortodokseja. Békésin unkarilaiset olivat enimmäkseen kalvinisteja. Gábor, joka vanhan tavan mukaan teititteli äitiään ja tietenkin myös isoäitiään, muisteli kerran todenneensa isoäidilleen: »Te olette kalvinisti», johon isoäiti: »Se on yhdentekevää, Jumala on yhteinen.»

Koulunkäyntinsä Gábor Bereczki aloitti Békésissä, kävi ensin kuusi vuotta »peruskoulua», sitten 8 vuotta kymnaasia, koko ajan kotona asuen. — Hänen kotitalonsa on muuten säilynyt, nyt siinä asuu Gáborin serkku.

Vuonna 1948 20-vuotias Gábor lähti Budapestiin opiskelemaan unkarin ja ro-

manian kieltä. Hän asui Lajos Mocsáry-kollegiumissa. Opettajana hänellä oli mm. professori Miklós Zsirai, hyvä pedagogi. Vuonna 1949 Zsirai piti Kalevalan kurssin, johon Gábor osallistui.

Budapestissa Gábor ehti opiskella vuoden ja kolme kuukautta, kun akateemikko Gyula Ortutay järjesti hänelle kolmeksi vuodeksi stipendin Bukarestin yliopistoon opiskelemaan romanian kieltä ja kirjallisuutta. Marraskuun alussa 1949 Gábor aloitti opiskelunsa Bukarestissa opettajinaan kuuluisat romanistit Alecu Rosetti ja Jorgu Jordan. Rosetille Gábor teki diplomityönsä, aiheena »Romanian kieliatlaksen unkarilaiset elementit». Unkarilaisista lainasanoista vanhimmat ovat uskonelämän piiristä, tämä paljastui tutkimuksesta.

Bukarestin yliopistossa opiskellessaan Gábor asui internaatissa. Ahdasta siellä oli, samassa huoneessa asui peräti 13 poikaa! Mutta hyvin opiskelutoveritkin ovat menestyneet; siitä joukosta on tullut kaksi muuta professoria, nimittäin Bukarestin yliopiston romanian kielen oppituolin johtaja G. Brîncuși ja saman yliopiston Romanian kirjallisuuden oppituolin johtaja I. Rotaru, edelleen tunnettu kirjailija St. Bănulescu, eräs suosittu tv-toimittaja, jne.

Vuonna 1952 Gábor Bereczki valmistui Bukarestin yliopistosta. Hän arveli, että hänet sen jälkeen lähetettäisiin opikoulun opettajaksi Gyulaan, Unkarin romanialaisten kulttuurikeskukseen, seudulle jossa on 10 000–15 000 romanialaista. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan hänelle osoitettiin paikka Budapestissa kielitieteen laitoksessa. Laitoksen johtajana oli silloin Gy. Németh ja sanakirjaosaston johtajana László Gáldi. Gáldin osaston töitä Gábor teki viikossa kolme päivää, omiaan samoin kolme päivää.

Budapestin aika jäi kuitenkin lyhyeksi. Keväällä 1953 tuli tieto, että Neuvostoliittoon piti Unkarista lähettää joku nuori tutkija opiskelemaan yleistä kielitiedettä. Täksi tutkijaksi valittiin Gábor Bereczki. Professori György Lakó, hänen opettajansa Budapestin yliopistossa,

Katsauksia

evästi, että Bereczkin pitäisi siellä opiskella ja tutkia mordvaa. Mutta Leningradissa, jonne hän lokakuun alussa 1953 tuli, ei ollut mordvalaisia opiskelijoita. Siellä oli sitä vastoin yksi viiden opiskelijan marilaisryhmä, joukossa mm. äidinkiensä hyvänä tutkijana myöhemmin tunnettu L. P. Gruzov. Gábor Bereczki ryhtyikin harrastamaan tšeremisiä, aluksi tämän ryhmän kanssa. Mutta sangen pian hän jo pääsi kenttätöihin.

Joulukuussa 1953 Gábor Bereczki matkusti Leningradista Joškar-Olaan, Marin autonomisen tasavallan pääkaupunkiin, konferenssiin, jolla oli tehtävänä koettaa yhdistää vuoritšeremissin ja niittytšeremissin kirjakielet. Kesällä 1954 Bereczki oli kuukauden tutkimusmatkalla Marin tasavallan länsikylissä ja taas kesällä 1955 kolme kuukautta. Hän oli saavuttanut jo sellaisen kielitaidon, että vapaasti puhui tšeremisiä. Vuoritšeremissien luona hän oleskeli mm. Jolas-al (venäjäksi Jelasy) -nimisessä kylässä, jossa vielä muisteltiin suomalaista tutkijaa Yrjö Wichmannia.

Yhteensä kuusi vuotta Bereczki oli Leningradissa. Siellä hän yliopistossa opetti unkaria ja valmisti väitöskirjaa. Väitöskirja »Tšeremissin kielen sanaston suomalais-ugrilaiset elementit» valmistui, ja vuoden 1958 alussa hän puolusti sitä, vastaväittäjinään Boris Serebrennikov ja E. A. Jakubinskaja-Lemberg.

Vaimoonsa Gábor Bereczki tutustui Tartossa. Ensi tapaamisen hän muistaa tarkasti. Hän oli keväällä 1956 Tartossa keräämässä aineksia väitöskirjaansa varten, istui 20.5. yhdessä Paula Palmeosin kanssa täpötäydessä Vernerin kahvilassa. Sisään astui Maimo eli Mai Kiisk, joka opetti Tarton yliopistossa venäjää. Paula Palmeos tunsi hänet ja kutsui istumaan samaan pöytään. Lokakuussa samana vuonna oli Gábor jälleen Tartossa, nyt kuukauden, ja silloin vahvistui toukokuussa alkanut tuttavuus. Tammi-kuun lopussa 1957 he menivät naimisiin.

Bereczki on tehnyt useita tutkimusmatkoja Neuvostoliittoon. Vuonna 1958 hän oli yhdessä Zoltán Kodály'n oppi-

laan László Vikárin kanssa kuukauden tšeremissimailla. He keräsivät kansanlauluja, Vikár kirjoitti melodioita, Bereczki laulujen sanoja — lisäksi hän kirjoitti muita kielennäytteitä. Seuraavana vuonna Bereczki oli jälleen marilais-alueella, yksin.

Vuonna 1966 Bereczki ja Vikár olivat taas yhdessä marien mailla. Vuonna 1968 tutkijatoverukset työskentelivät tšuvassien tasavallassa tallentaen siellä tataarilaisia ja mordvalaisia kansanlauluja, vuosina 1970 ja 1972 he olivat tataarien tasavallassa keräämässä tšuvassilaisista ja votjakkilaista folklorea ja vielä 1974 Baškiriassa panemassa muistiin tataarien, baškiirien ja mordvalaisten lauluja. Toistaiseksi viimeisen tutkimusmatkan Bereczki teki v. 1979 Uraliin, baškiirien luo.

Bereczkin ja Vikárin kansanlaulukehänneet eivät ole jääneet arkistoon lepäämään, vaan he ovat huolella toimitaneet niitä julki. Tähän mennessä ovat jo ilmestyneet tšeremissien ja tšuvassien laulut (Cheremis Folksongs, 1971; Chuvash Folksongs, 1979), tulossa on votjakkien kansanrunouskokoelma, jonka laulut on jo käännetty englanniksi, ja valmisteilla on sarjan neljäs osa, joka käsittää tataarien ja baškiirien lauluja.

Bereczki kertoi yleensä litteroivansa äänittämänsä laulut itse paikalla, koska se myöhemmin olisi vaikeaa. Hän on äänittänyt jonkin verran myös proosaa, etenkin satuja. Itkuvirsiä tšeremisseillä ei ole, mutta kylläkin ns. kuolemanlauluja. Mordvalaisilla sitä vastoin on sekä hääettä kuolinitkuja; niitäkin Bereczki on tallentanut ääninauhoihin.

Tutkimusmatkoillaan Bereczki arvioi käyneensä noin 300 kylässä. Varsinaista päiväkirjaa hän ei ole pitänyt, mutta sen korvaavat ne monet kirjeraportit, joita hän on lähettänyt ystävälleen akateemikko Péter Hajdúlle. Valokuvia hän on ottanut matkoillaan paljon. Myös Vikár on runsaasti valokuvannut.

Folkloren ja muun perinteen keruun ohessa Gábor Bereczki on tehnyt matkoillaan paljon kieltä koskevia muistiin-

panoja. Koska tšeremississä on paljon tataarilaisvaikutusta, hän työskenteli keväällä 1983 kolme kuukautta Kazanissa tataarien kielen laitoksessa, oppipa kielen niin hyvin, että saattoi sitä jo vaivatta lukea. Bereczkin kielitieteellinen pääteos, vuosikymmenien aherrukseen perustuva tšeremissin äännehistoria »A cseremisz nyelvtörténet alapjai» on nyt valmistunut. Siinä aiheeseen syvällisesti perehtynyt tutkija tarkastelee paitsi tšeremissin äänne- ja muotopiirteiden ikää ja alueellisia eroja myös niiden suhdetta mordvan ja permiläisten kielten vastaviin kohtiin sekä aivan erityisesti turkkilaiskielten suurta vaikutusta. Tämän kielitieteen tohtorin arvoon tähtäävän väitöskirjan tarkastajina olivat professorit Alho Alhoniemi, Károly Rédei ja András Róna-Tas, jotka kaikki ovat teoksen hyväksi havainneet.

Suuren tutkimustyönsä ohessa on Bereczki valmistellut myös tšeremissin kielen krestomatiaa.

Kun Bereczki syksyllä 1959 palasi Budapestiin, hän toimi yliopistossa dosenttina ja oli tunnetun tšeremissintutkijan professori Ödön Beken apuna, lähinnä tämän sanakirjatyössä. Lukuvuoden 1969–70 Bereczki oli vierailevana professorina opiskeluaikansa yliopistossa Bukarestissa. Siellä hän luennoi fenno-ugristiikkaa ja unkaria mutta myös suomea, mikä muuten tapahtui ensi keran Bukarestin yliopiston historiassa.

Syyskuussa 1973 Bereczki valittiin akateemikko Lakón jälkeen Budapestin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen johtajaksi. Tässä virassa hän oli aina siihen saakka kunnes hän vuoden 1986 alussa siirtyi Pohjois-Italiassa sijaitsevaan Udinen yliopistoon — suomalais-ugrilainen filologia -nimisen oppituolin johtajaksi. Tämän virkansa ohella Bereczki opettaa professorina myös Budapestissa, jonka suomalais-ugrilaisen laitoksen johtajaksi hänen jälkeensä siirtyi helmikuussa 1986 Unkarin tiedeakatemian kielitieteen osaston johtaja akateemikko Hajdú.

Gábor Bereczkin osaamiin moniin kie-

liin kuuluvat myös viro ja suomi. Kotikieli olikin avioliiton alkuaikoina ensiksi viro, ja Virossa, Mai Bereczkin kotikylässä Pikaveressa vävy Gábor saa siellä kesäisin oleskellessaan aina lisää harjaannusta viron taidossa. Viron taitonsa Bereczki on osoittanut myös virolaisen proosan ja runouden kääntäjänä. Hän on unkarintanut mm. Friedebert Tuglasin, A. Tammsaaren, Lennart Meren, Mats Traatin ja Jaan Krossin teoksia. Viroa, sen maata, luontoa ja kulttuuria, hän on esitellyt unkarilaiselle yleisölle myös kauniissa kuvateoksessa *Észtország*.

Gábor Bereczkin suomen kielen harrastuksen juuret ulottuvat vielä kauemmas. Jo kotiseudullaan Békésissä hän oli saanut käsiinsä Béla Györffy -nimisen luterilaisen papin kirjoittaman suomen kielen oppikirjan. Sitä käytettiin myös Budapestin yliopistossa keväällä 1949, jolloin Bereczki oli opiskelijana 1. vuosikurssilla.

Bereczkin ensimmäiset käännökset suomesta olivat novelleja. Seuraavaksi hän ryhtyi unkarintamaan Lauri Viidan Moreenia. Työ oli vaikea, ja kun se v. 1981 ilmestyi painosta, ei unkarilainen yleisö pitänyt siitä. Viidan aforistinen tyyli oli sille vierasta, mutta monille kirjallisuuden herkuttelijoille se oli suuri elämys. Seuraavana vuonna 1982 ilmestyi Bereczkin suuri käännöstyö, Väinö Linnan Tuntematon sotilas. Niin ihmeelliseltä kuin se kenties kuulostaakin, Linnan kääntäminen ei ollut läheskään niin vaikeaa kuin Viidan Moreenin, vakuuttaa Bereczki. »Tuntemattoman» vastaanotto oli Unkarissa sangen myönteinen. Vuonna 1983 tuli julki Bereczkin unkarinnos Väinö Kaukosen tiivistetystä teoksesta »Lönnrot ja Kalevala». Se sai Unkarissa erinomaisen vastaanoton. Muutamassa viikossa myytiin loppuun 12 000 kappaleen painos, sekin osoitus siitä laajasta harrastuksesta, jota Unkarissa tunnetaan Kalevalaa — ja myös sen sisarteosta Kanteletarta — kohtaan.

Bereczkin unkarinnokset ovat saaneet hänen kotimaassaan suurta suosiota ja

Katsauksia

tunnustusta. Hänen kielenkäyttöään sanotaan selkeäksi, vivahteikkaaksi, runolliseksi milloin se on paikallaan. Syntymäpäiväsankarin koko olemus, niin myös hänen kielensä, heijastaa sitä rikkasta perintöä, jonka hän sai kotoaan ja kotikylästään evääksi lähtiessään maailman teille. Onneksemme yksi näistä teistä johti pohjoiseen, Suomeen, eikä se ole päässyt ruohottumaan. Suomalaiset kollegat ja muut ystävät toivottavat Gábor Bereczkille menestystä kaikkialla missä hän kulloinkin toimii ja vaikuttaa.

PERTTI VIRTARANTA

1982

1982

1982

1982

1982

1982

1982

1982